

Jaroslav Keil

katedra ekonomických teorií PEF

Vysoká škola zemědělská, 165 21 Praha 6 - Suchbát

Anotace:

Udržitelný rozvoj je podmíněn harmonizací vztahů mezi ekonomickým rozvojem, demografickým vývojem a životním prostředím, mírou účinné souhry všech základních systémů světového lidského společenství. Principy tržního systému a snaha o co nejvyšší produktivitu působí často proti šetrné exploataci zdrojů a zohledňování ekologických hledisek. Liberalizace mezinárodního obchodu a podpora komparativních výhod směřuje spíše k zesílení exploatace zdrojů a proti internalizaci ekologických nákladů v ceně produktu. Liberalizace obchodu působí svými důsledky paradoxně proti snahám o udržitelný rozvoj.

Summary:

Sustainable development should express the harmony between economic and demographic development and the environment, active cooperation of all basic systems of the world community. Principles of the market system and the effort for highest productivity are often in contradiction with careful exploitation of resources and with respecting the environmental needs. Liberalisation of international trade and accentuating the principle of comparative advantage are striving rather for intensive exploitation of resources and against the internalisation of environment costs in the product price. Liberalisation of trade is so paradoxically working against the efforts for sustainable development.

Klíčová slova:

Udržitelný rozvoj, ekonomický rozvoj, demografický vývoj, ekologická kritéria, internalizace ekologických nákladů, liberalizace světového obchodu zemědělskými výrobky

Key words:

Sustainability, economic and demographic development, environmental needs, liberalisation of international trade, internalisation of environmental costs in the product price

1. Ke koncepci udržitelného rozvoje

Úloha mezinárodního obchodu jako významné součásti hospodářských aktivit musí být nutně zvažována v koncepcích trvale udržitelného rozvoje. Současný rychlý a nepřetržitý celosvětový pohyb informací, lidí, kapitálu, zboží a služeb přispěl a přispívá k zesílení ekonomického a společenského rozvoje, zároveň však (v souvislosti s růstem světové populace) otevřel řadu znepokojivých problémů, především ve vztahu mezi prostředím (přírodou a přírodními zdroji) a obyvatelstvem. Tyto problémy globálního charakteru spočívající zejména v nadměrném využívání existujících zdrojů se zatím nepodařilo uspokojivě řešit. Vzhledem k jejich značné komplikovanosti a mnohsměrné provázanosti jsou na jejich řešení velmi odlišné názory plynoucí z rozdílů ekonomické, sociální a politické

situace i z názorových diferencí filozofického a náboženského charakteru v jednotlivých zemích.

Odpověď na tyto otázky se snaží nalézt koncepce udržitelného rozvoje, kterou zřetelněji vymezila Světová komise pro otázky prostředí a rozvoje (WCED) pod vedením norské premiérky Brudtlandové v r. 1987.

Udržitelný rozvoj je definován jako rozvoj, který uspokojuje potřeby současné populace, aniž by ohrožoval možnosti příštích generací uspokojovat své potřeby. Komise zároveň vymezila nejdůležitější okruhy problémů, které jsou stále aktuální a kterými je nutno se v souvislosti s dalšími perspektivami lidstva zabývat. Jsou to:

- vztah populace a rozvoje
- potravinová bezpečnost (dostatek potravin)
- uchování přírodních druhů a ekosystémů
- zdroje energie
- vlivy průmyslové činnosti
- růst městských aglomerací (urbanizace)

Zároveň komise konstatovala, že pokud udržitelný rozvoj se má stát realitou a nikoli pouze filozofickou vizí, vyžaduje vytvoření a splnění určitých předpokladů a to:

- politického systému s aktivní a efektivní účastí občanů na rozhodování
- ekonomického systému podporujícího harmonický rozvoj
- výrobních systémů respektujících ekologické komponenty rozvoje
- technologických systémů se šetrnými výrobními metodami
- mezinárodních systémů zajišťujících racionální způsoby obchodních a finančních vztahů
- správních (administrativních) systémů úsporných a pružných se schopností autoregulace

2. Ekonomické a ekologické předpoklady udržitelného rozvoje

Naplnování uvedených podmínek udržitelného rozvoje má naději na úspěch v těch zemích, které dosáhly relativně vysokého stupně ekonomického rozvoje a uvědomují si nezbytnost jeho další zesílené kontroly i kontroly využívání zdrojů, výrobních procesů i těch výsledků hospodářské činnosti, které unikají tržnímu ocenění - tj. negativních externalit. Koncepce udržitelného rozvoje naráží na paletu obtížně řešitelných problémů, plynoucích z ekonomických rozdílů mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi, nerovnovážného podílu jednotlivých skupin obyvatelstva na HDP, z rozdílů tempa ekonomického růstu a tempa růstu populace, z rozdílů přírodních podmínek, úrovně vzdělání aj.

Zároveň přetrvává rozdílnost názorů na koncepci udržitelného rozvoje mezi ekology a ekonomy. Pro ekology udržitelnost znamená většinou uchování stálého nebo málo se měnícího stavu a funkcí ekologického systému, pro ekonomy pak udržení a zvyšování standardů životní úrovně. Jistá konvergence názorů může být spatřována v koncepci bezpečných minimálních standardů jako určitého, sociálně podmíněného rozhraní mezi morálním imperativem zachovávat a podporovat rozvoj systémů přírodních zdrojů a mezi volným trhem - resp. obchodem se zdroji.

Komplikovaným úkolem k řešení je ovšem rozpor mezi požadavkem rostoucí efektivnosti - na podnikové, národní i mezinárodní úrovni, vyvolaný nelítostnou konkurencí v tržním mechanismu a mezi růstem významu ekologických i sociálních hodnot a kritérií. To se velmi silně, silněji než jiných sektorů týká zemědělství, kde vztah mezi přírodními systémy a lidskou aktivitou je bezprostřední. A současně v žádném jiném výrobním odvětví nejsou v takovém rozsahu a tak dlouhodobě deformovány tržní podmínky, nástroje a kritéria. Proto také stále více se považuje za překonané úzké pojetí efektivnosti zemědělské produkce a postupně je prosazována širší koncepce efektivnosti krajinného prostoru. To ovšem přináší nutnost změn v oceňování jednotlivých aktivit v zemědělství. Zásadně jde o významnou změnu v nazírání na vztah mezi intenzitou využití přírodních zdrojů, výrobními a sociálními strukturami a technickoekonomickým rozvojem. Dosavadní priorita technickohospodářského rozvoje by měla být podřízena požadavkům a potřebám sociálních a výrobních struktur a životního prostředí.

Obtížnost splnění těchto požadavků spočívá - na úrovni jednotlivých podniků - ve sladění individuálních důchodových cílů a ekologických požadavků, neboť ekologická omezení mohou vést ke snížení konkurenceschopnosti i k samému ohrožení existence zemědělských podniků. Tyto problémy, jak ukazují mnohaleté zkušenosti, nemůže uspokojivě vyřešit trh, ale stát svou účastí, resp. podporou a oceněním těch činností, které souvisí s uchováním přírodního prostředí a jsou tak součástí veřejných statků. Ekonomický rozvoj a ochrana prostředí musí být považovány za společný úkol a cíl. Problémem ovšem zůstává, že nerespektování ekologických požadavků některými účastníky trhu jim přináší ekonomické výhody proti těm účastníkům, kteří ekologické požadavky respektují a ve svých nákladech zahrnují.

3. Vliv liberalizace mezinárodního obchodu na světový (udržitelný) rozvoj

Jak se může trh a obchod podílet na řešení klíčových otázek udržitelného rozvoje ?

Tržní systém charakterizovaný soukromým vlastnictvím, konkurencí a úsilím o maximalizaci zisku přispěl v minulosti podstatně k rozsáhlé exploataci přírodních zdrojů při nedostatečném respektování budoucích potřeb. Prioritní snahou ekonomických subjektů je totiž zvyšování produktivity a pružná adaptace na poptávku na světových trzích. Mezinárodní obchod se pochopitelně řídí přednostně ekonomickými principy a cíli a jen v omezené míře respektuje ekologické požadavky a potřeby. Převládají antropocentrické přístupy nad biocentrickými, což znamená nedoceňování hodnot životního prostředí, a tím i jejich nezahrnutí do tržní ceny.

Ve světovém obchodu převládá dnes snaha o jeho liberalizaci, o odstranění různých zábran, omezení a deformací. Toto úsilí vyvrcholilo podepsáním výsledků uruguayského kola GATT v prosinci 1993 jako všeobecného závazku signatářů liberalizovat světový obchod a považovat každou překážku obchodování za škodlivou. Jedná se zejména o snížení vnitřních podpor, o redukci importních omezení a exportních subvencí. Snižování těchto podpor spíše

bude tedy nutně vyvolávat snahy o růst produktivity. Za jednu z nejdůležitějších podmínek rozvoje světového obchodu je považována zásada komparativních výhod, která nadřazuje ekonomická hlediska ekologickým. Prostředí je považováno pouze za surovinovou a zdrojovou základnu, která je určena k exploataci a k realizaci na mezinárodních trzích. Řada kritiků považuje tendence k liberalizaci obchodu za počátek nové fáze ekologické destrukce. Odbourání exportních omezení vyžadované GATT by mohla v některých zemích (zejména rozvojových) způsobit značné škody (např. v uvolnění těžby ohrožených vzácných dřevin). Liberalizace světového obchodu (pokud by ovšem byla důsledně realizována a přísně dodržována), by mohla mít tedy paradoxně nepříznivé dopady na životní prostředí proto, že ekologicky a zdravotně prospěšná opatření (např. v produkci zemědělských výrobků) by se nutně odrazila ve vyšší ceně výrobků a tím i jejich nízké konkurenceschopnosti na světových trzích. Nelze počítat s tím, že sklon spotřebitele např. nakupovat tzv. biopotraviny vzroste, pokud jejich cena bude vyšší než běžného zboží. A lze předpokládat, že ekonomická hlediska výroby potravin budou preferována před ekologickými hledisky výrobci v zemích, jejichž národní důchod je ve velké míře závislý na mezinárodním obchodu a jejichž celková ekonomická úroveň je dosud nízká.

Mezinárodní obchod zemědělskými a potravinářskými výrobky je jen menší částí světového obchodu, řídí se ale stejnými pravidly - tj. potřebami a přáním spotřebitelů, které jsou však ve stále větší míře manipulovatelné a to zejména při vysokém stupni jejich uspokojení. Dosud přetrvává stav, že hospodářský rozvoj, jeho tempo jsou považovány za prioritní a že šetrný, umírněný a udržitelný rozvoj by měl tvořit jakousi korekturu či alternativu tohoto trendu. Rovněž zmíněné složitosti obchodu zemědělskými výrobky, které mají chronický charakter bude možné jen pozvolna měnit či odstraňovat.

Závěrem lze stručně konstatovat, že vztah mezi liberalizací mezinárodního obchodu obecně a zemědělskými komoditami zvláště a požadavky udržitelného rozvoje nelze považovat za sektorovou záležitost, ale za otázku, jejíž řešení je spjato s celkovým pojetím, filozofií trvale udržitelného rozvoje, s úspěšností snah o snižování rozdílů mezi zeměmi a kontinenty v ekonomické úrovni bez extrémní zátěže prostředí a tím snižování napětí mezi ekonomickými, sociálními a ekologickými požadavky, přístupy a efekty.

Literatura:

1. Elliot, J.A.: An Introduction to Sustainable Development, 1994, Routledge, London, 120 p.
2. Heissenhuber, A.: Neuorientierung der Landwirtschaft, 1993, TU München-Weihenstephan 8 s.
3. Sheehy, S.J.: Agrivision beyond 2000, 1994, Irish Farmers Journal Conference, 4 s.
4. Söderbaum, P.: Neoclassical and institutional approaches to development and the environment, 1992, Ecol. Econ. 5, 127-144
5. Weinschenck, G.: Agrarökonomie zwischen praktischer und theoretischer Vernunft, 1993, Landinfo 3, s.24-30